

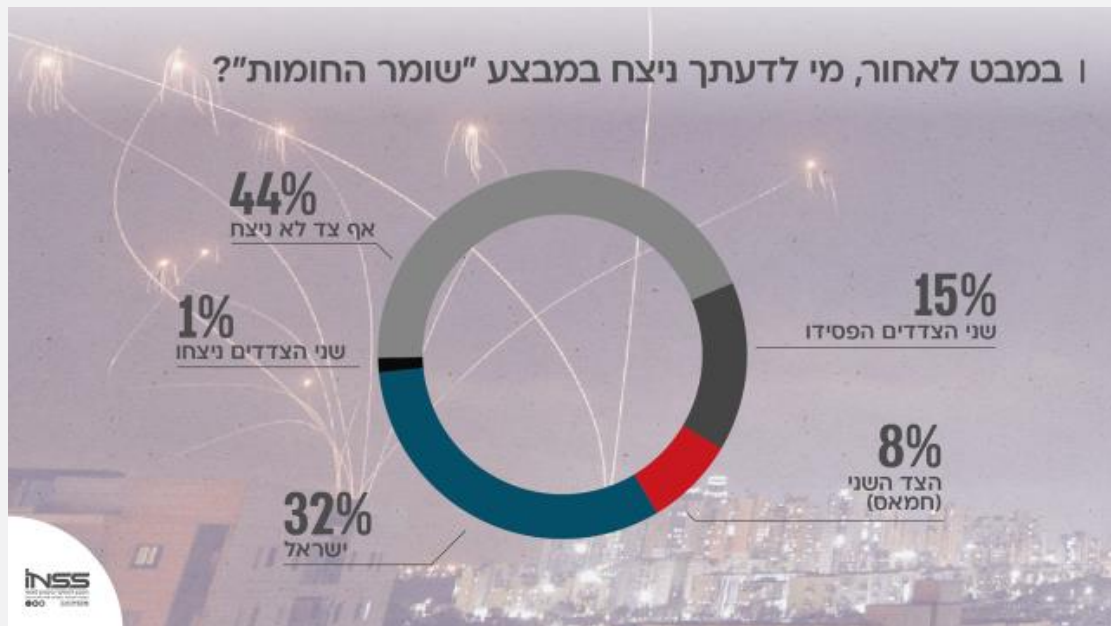
מדד הביטחון הלאומי: הקרב על התודעה בעידן הדיגיטלי

ציפי ישראלי ורותי פינס | 6 בדצמבר, 2021

סוגיית הקרב על התודעה בעידן הדיגיטלי עלתה סביב אירועי חודש מאי, ובייחוד במהלך מבצע "שומר החומות", אולם מדובר בסוגיה רחבת היקף שחשיבותה הולכת וגוברת לנוכח אופי העימותים הצבאיים שעימם מתמודדת ישראל. סוגיה זו משלבת רכיבים שונים וביניהם תפיסת הניצחון בעימות צבאי, הזירות המשתנות בעימותים צבאיים ומקומן היחסי המתרחב של זירות התודעה, התקשורת והרשתות החברתיות. האם מושג הניצחון הפך תודעתי בלבד? האם הניצחון שייך למי שהכריז עליו? האם ניתן לדבר על אודות ניצחון במנותק מתודעה? לתחושות ולתפיסות בהקשר להיבטים אלה נודע תפקיד מרכזי בעיצוב המציאות הישראלית. מאמר זה ידון בהם מנקודת המבט של הציבור הישראלי, על בסיס ממצאי מחקר דעת קהל שערך המכון למחקרי ביטחון לאומי בחודש אוקטובר 2021. המחקר בוצע בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל (בני 18 ומעלה) והוא כלל כ-800 משתתפים ומשתתפות וממצאיו העיקריים מובאים בזאת.

תפיסת הניצחון והיחס לעימות הצבאי

על רקע השיח על אודות תפיסת הניצחון, הציבור נשאל כיצד הוא תופס ניצחון בעימות צבאי. נמצא כי רוב הציבור סבר שישאל לא ניצחה במבצע "שומר החומות". הרוב (59 אחוזים) השיבו כי במבט לאחור, ישראל לא ניצחה במבצע "שומר החומות" - 44 אחוזים סברו כי אף צד לא ניצח, ו-15 אחוזים סברו כי שני הצדדים הפסידו. רק לדעת שליש מהציבור, ישראל ניצחה (ראו: איור 1). מעניין כי גם לגבי מלחמת לבנון השנייה ומבצע "צוק איתן" עלו תחושות דומות - הן בסיום המערכה הצבאית והן בחלוף השנים. לסוגיית תפיסת הניצחון בדיעבד נודעת חשיבות שכן מה שנצרב בתודעה הציבורית לגבי המערכה הקודמת עשוי להשפיע על התודעה של המערכה הבאה. לכן ניתן להוסיף כי למרות תחושת האכזבה מתוצאות העימותים הצבאיים, רוב רובו של הציבור חשב שהיציאה למבצע "שומר החומות" הייתה מוצדקת (80 אחוזים מכלל האוכלוסייה. 90 אחוזים מקרב האוכלוסייה היהודית). זאת, כפי שסבר הציבור ביחס למבצעים קודמים.

איור 1: תפיסת הניצחון במבצע "שומר החומות", אוקטובר 2021

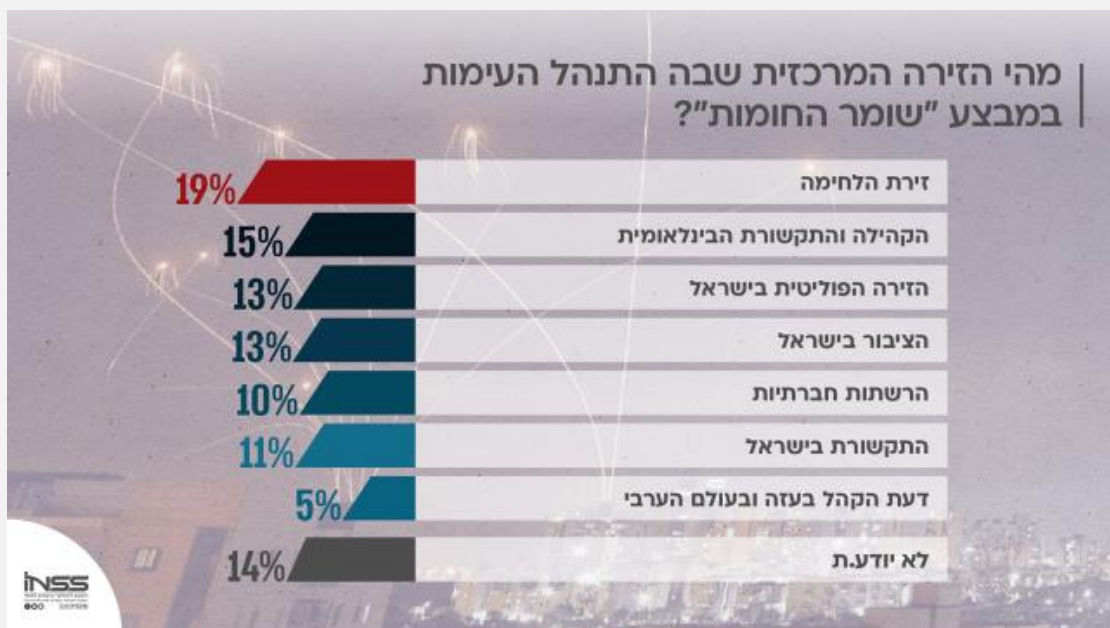
ניכר למעשה דפוס קבוע שעולה ממחקרי דעת הקהל של המכון למחקרי ביטחון לאומי - לפני העימות הצבאי, הישראלים די משוכנעים בניצחון של ישראל וחשים ביטחון רב ביכולותיה של המדינה. לעומת זאת, לאחר סיום העימות נוצרות תחושת חמיצות ואי-שביעות רצון, שנובעות בין היתר מהפער בין הציפייה להצלחת ישראל במערכה לבין התוצאה בפועל, שאיננה חד-משמעית. עוד עולה מהמחקר (ראו: איור 2), כי **בעיני הישראלים, ניצחון צבאי נתפס במובנים של "שקט יחסי"**. מהמענה לשאלה מהו הגורם החשוב ביותר לניצחון של ישראל בעימות צבאי דוגמת מבצע "שומר החומות", עולה כי הגורם החשוב ביותר בעיני הציבור הוא **רגיעה ביטחונית ממושכת**. אחריו בפער ניכר - מיעוט נפגעים בצד הישראלי (אזרחים/חיילים). מעניין כי מדובר בתפיסה מנוגדת לדימוי שנוצר בתקשורת ובקרב ההנהגה בישראל לגבי המחיר שהישראלים מוכנים לשלם בנפגעים. גורמים נוספים ובהם: ריבוי נפגעים ונזק בצד השני, תמיכה של דעת הקהל והתקשורת הבינלאומית בישראל, נתפסים בעיני הציבור כשוליים. גם שליטה על שטחי אויב הוא גורם שנמצא בתחתית סדרי העדיפויות של הציבור ויש בכך כדי להמחיש עד כמה מדובר בגורם השייך לשיח עתיק יומין. עוד מעניין לראות, שאפילו פגיעה מינימלית בשגרת החיים תוך כדי הלחימה לא זכתה לתמיכה גבוהה. נראה אם כן, כי ברור לציבור שמערכה צבאית נוספת היא עניין של זמן וכי לא מדובר בשאלה של האם, אלא מתי יפרוץ. ייתכן שבעבור "שקט יחסי" הציבור אף מוכן לספוג מחיר במונחים של הפרעה לשגרת חיו.

ובאותו הקשר, הציבור נשאל מהי הזירה המרכזית שבה התנהל העימות הצבאי. בעבר מדובר היה בשאלה מובנת מאליה, אך עם השנים התרחבו הזירות בהן מתנהל העימות הצבאי והן זלגו אל מחוץ לזירת הלחימה הקלאסית. נראה כי הישראלים ערים לשינויים אלו, מכיוון שרק חמישית מהציבור השיבו כי הם סבורים שזירת הלחימה הפיסית המרכזית שבה התנהל מבצע

"שומר החומות". יתר המענים נחלקו בין הזירה הפוליטית, הבינלאומית, הרשתות החברתיות והתקשורת, כזירות המרכזיות שבהן התנהל העימות הצבאי (ראו: איור 3).

איור 2: הגורם החשוב ביותר לניצחון בעימות צבאי, אוקטובר 2021

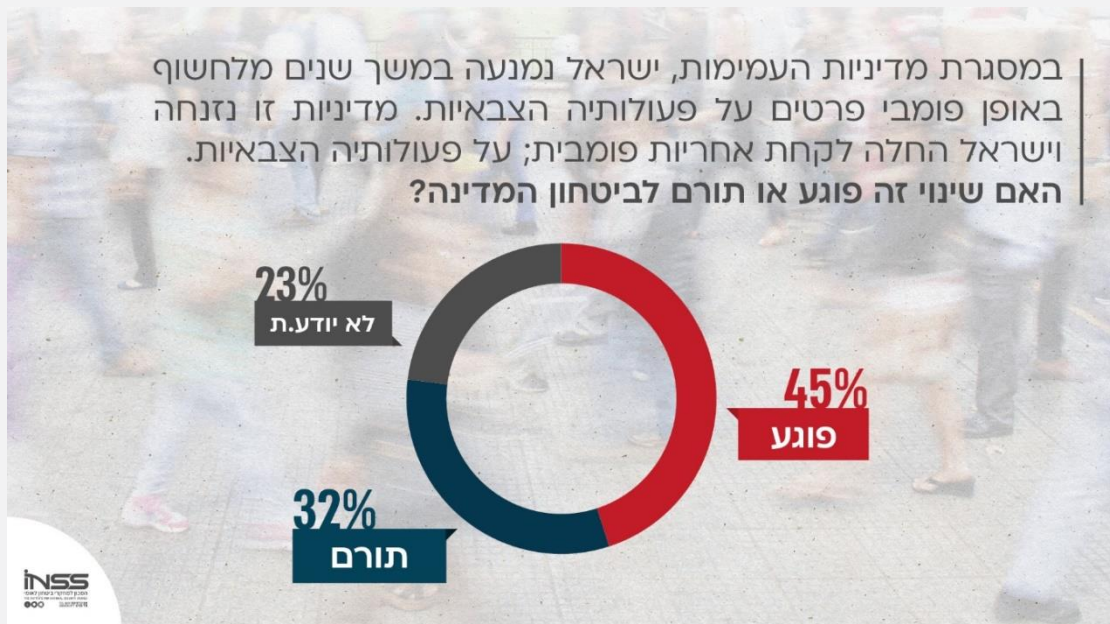
איור 3: הזירה המרכזית שבה התנהל העימות במבצע "שומר החומות", אוקטובר 2021

שאלת הניצחון בעת הנוכחית, לפחות בעיני הציבור, היא שאלה שרכיב התודעה תופס בה מקום מרכזי. על כן ישנה חשיבות רבה לסיפור הניצחון וההפסד ולמקום המרכזי של התקשורת והרשתות החברתיות בהקשר זה. עם זאת, 80 אחוזים מהנשאלים הביעו תמיכה בהפעלת צנזורה בישראל (ראו: איור 4). זאת ועוד, חלק ניכר מהציבור תמך במדיניות העמימות הישראלית, שבמסגרתה נמנעה ישראל במשך השנים מלחשוף באופן פומבי פרטים על פעולותיה הצבאיות. ניתן ללמוד על כך מהמענה לשאלה לגבי השינוי במדיניות העמימות

הישראלית, שבמסגרתו ישראל החלה לקחת אחריות פומבית על פעולותיה הצבאיות. 45 אחוזים מהנשאלים השיבו כי השינוי פוגע בביטחון המדינה, לעומת 32 אחוזים שהשיבו כי השינוי תורם לביטחון. השאר השיבו כי אינם יודעים (ראו: איור 5). נשאלת השאלה, האם הישראלים מבינים כי בעצם אי האמירה ישנה אמירה נוקבת, שאף מספרת סיפור בעצם השתיקה ותורמת לנרטיב המסתורין של ישראל כמדינה קטנה בעלת יכולות העולות על גודלה הפיסי.

איור 4: תמיכה והתנגדות להפעלת הצנזורה בישראל, אוקטובר 2021

איור 5: האם השינוי במדיניות העמימות הישראלית פוגעת או תורמת לביטחון המדינה?, אוקטובר 2021

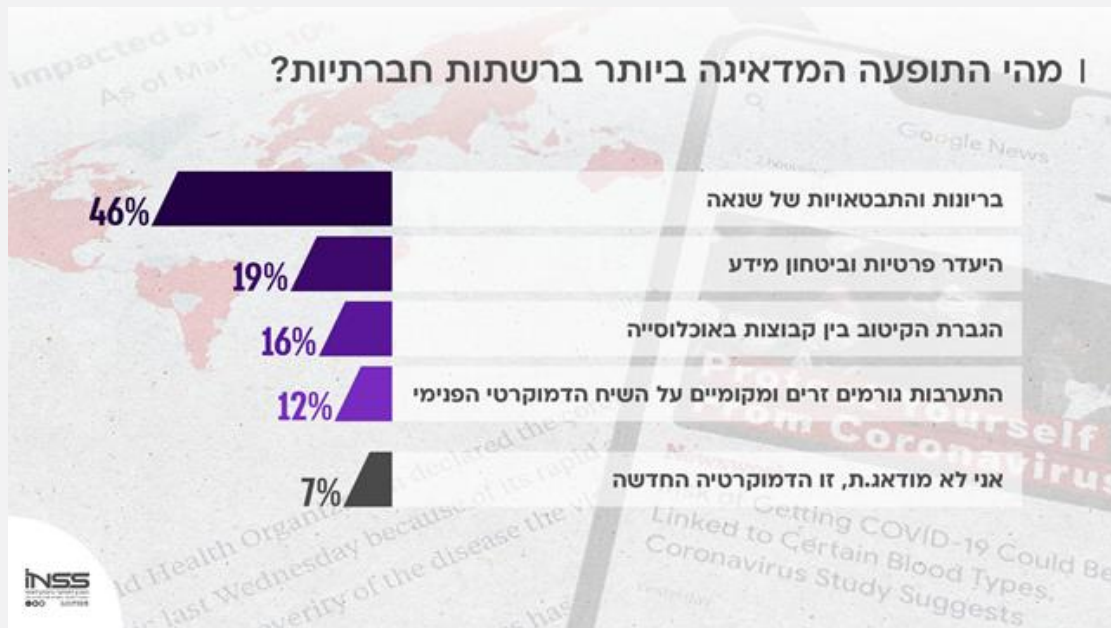
מקומם של אמצעי התקשורת והרשתות החברתיות בסוגיות של ביטחון

בדומה לממצאי מחקרים שנערכו במכון בשנים האחרונות, מבין אמצעי התקשורת, הרשתות החברתיות והטלוויזיה הם אלה המשפיעות ביותר על השקפת עולמם של הישראלים. (בקרב האוכלוסייה היהודית, הטלוויזיה היא המשפיעה ביותר. ואילו בקרב האוכלוסייה הערבית, אלה הן הרשתות החברתיות) (ראו: איור 6). מבין הרשתות, זו הנמצאת בשימוש רב על פני האחרות לצורך התעדכנות בנושאים מדיניים-ביטחוניים היא רשת הפייסבוק (ראו: איור 7). מהמענים לשאלה נוספת עלה כי בריונות והתבטאויות של שנהא הן התופעות שמדאיגות ביותר את הציבור ברשתות החברתיות. רק מיעוט זניח אינו מודאג בכלל מהרשתות החברתיות. דאגה זו חוצה מגזרים (ראו: איור 8). למרות זאת, קרוב לרבע מהציבור/הנשאלים סברו **שלא** צריך להסיר תכנים ברשתות חברתיות. כל היתר – הרוב המוחלט (78 אחוזים), היו בעד פיקוח כלשהו, כאשר ההעדפה של חלק ניכר היא מטעם גוף רשמי של ממשלת ישראל, אשר שיכריע האם להסיר תכנים ברשתות חברתיות. העדפה זו נתמכת יותר על ידי אלה המשייכים את עצמם לימין הפוליטי בישראל, יותר מאשר למרכז או לשמאל.

מעניין כי חמישית מהציבור העידו שאף **לא** אחד מאמצעי התקשורת משפיע על השקפת עולמם ורבע השיבו כי אינם משתמשים ברשתות חברתיות כדי להתעדכן בנושאים מדיניים-ביטחוניים. ייתכן שהמשמעות היא שחלקים בציבור מתנתקים מהתקשורת בשל חוסר שביעות הרצון שלהם ממנה. עניין זה קשור לתפיסת הציבור את הטיפול התקשורתי בישראל. כפי שניתן לראות באיור 9, הציבור חצוי לגבי האופן שבו התקשורת מסקרת ענייני צבא וביטחון. בעוד שרוב הציבור סבר כי הטיפול התקשורתי אמין ופטריוטי (55-57 אחוזים), הדעות חלוקות לגבי סיקור אובייקטיבי ומאוזן - 46-47 אחוזים השיבו כי הסיקור אובייקטיבי ומאוזן (ראו: איור 9).

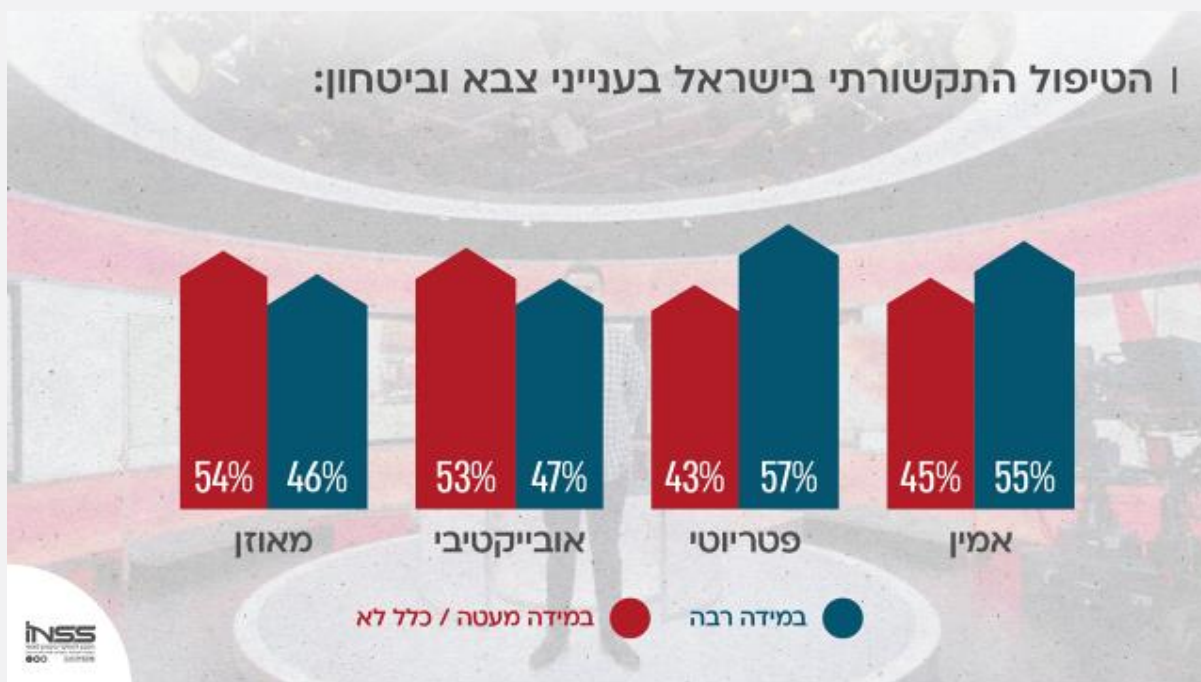
איור 6: אמצעי התקשורת המשפיע ביותר על השקפת העולם, אוקטובר 2021

איור 7: התופעה המדאיגה ביותר ברשתות חברתיות, אוקטובר 2021

איור 8: הגורם שצריך להכריע האם להסיר תכנים ברשתות חברתיות, אוקטובר 2021

איור 9: הטיפול התקשורתי בישראל בענייני צבא וביטחון, אוקטובר 2021

למי הציבור מאמין?

בעידן רווי המידע, וסכנת הדיס-אינפורמציה והפייק ניוז, כמחצית מהציבור העידו שהיכולת שלהם להבין את המציאות נפגעה בשל פייק ניוז (ראו: איור 10). ייתכן שתחושה זו קשורה לתופעה שעדות לה נמצאה במחקר הנוכחי ואשר לפיה הציבור מחפש עוגן ממסדי להיאחז בו בכל הקשור לעובדות ולמידע שייחשב אמין מבחינתו. מהמחקר עולה כי הציבור העדיף גורמים ממסדיים. הגורמים שזכו לאמון הגבוה ביותר בנוגע למידע ועובדות בנושאי ביטחון וצבא היו דובר צה"ל, גורמי ביטחון רשמיים ומומחים בתחום המקצועי (ראו: איור 11). במילים אחרות, הישראלים מעדיפים גורמים ממסדיים שיספקו להם עובדות. האם מדובר בהקשר של צבא וביטחון, שבו לציבור יש ביטחון בגורמי הביטחון? נראה כי הישראלים בסופו של דבר מחפשים את החותמת הרשמית - גם בנושאים שאינם ביטחוניים, כפי שניתן ללמוד מהמענה לשאלה שהתמקדה בחיסונים לקורונה. הגורמים שהשפיעו יותר מכל על עמדות הציבור לגביי החיסונים היו הופעתם של מומחים מקצועיים בתקשורת והסברה של משרד הבריאות (ראו: איור 12), ולכך הייתה כנראה השפעה גם על תפיסת הציבור את החיסונים - 87 אחוזים מהציבור היו בעד החיסונים, ורק 13 אחוזים התנגדו להם (ראו: איור 13).

באיזו מידה אתה מרגישה שהיכולת שלך להבין את המציאות נפגעה או לא נפגעה בשל ידיעות כזב (פייק ניוז)

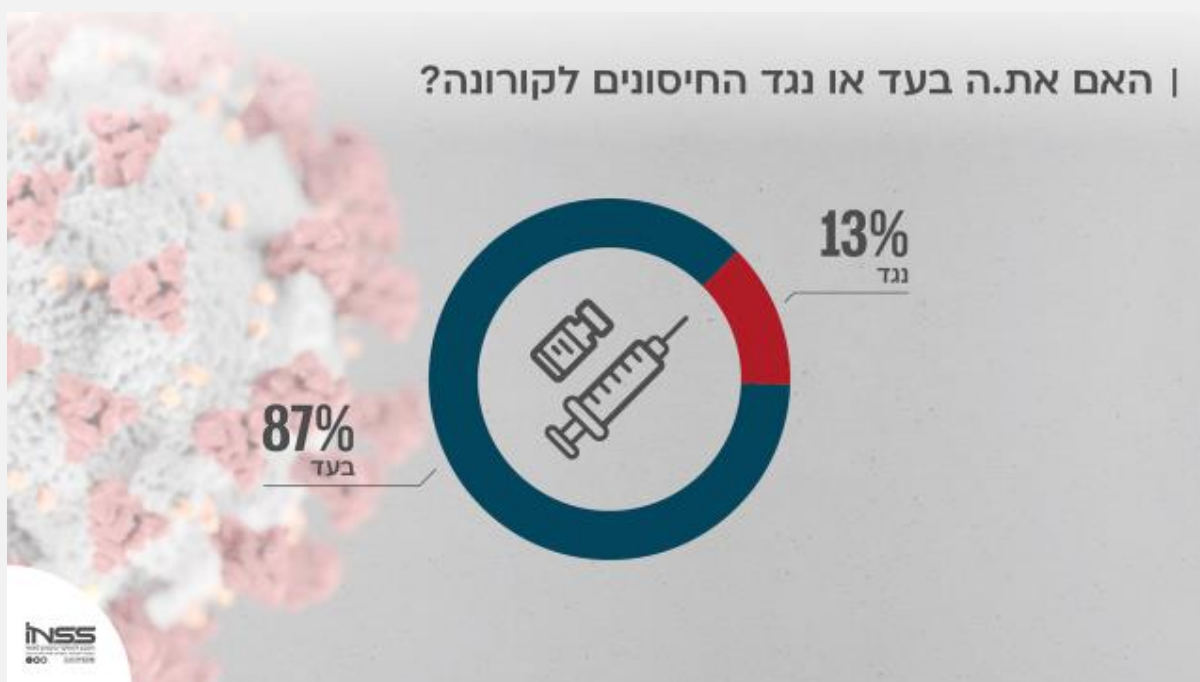
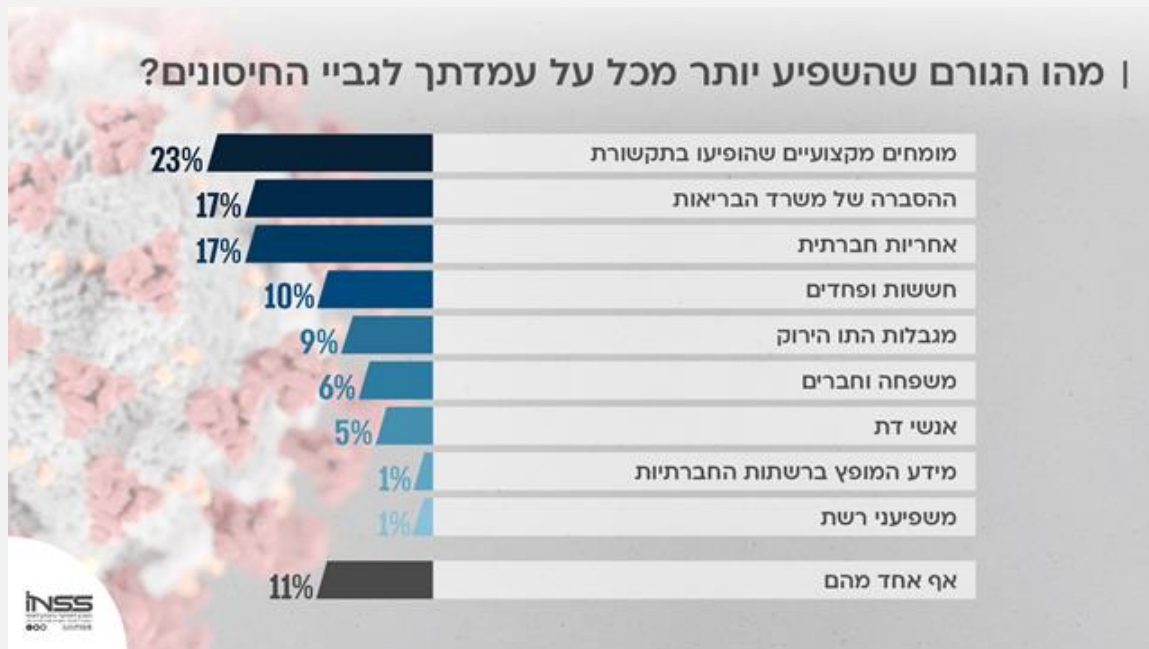
איור 10: מידת הפגיעה בהבנת המציאות בשל ידיעות כזב, אוקטובר 2021

מהו הגורם שאתה הכי מאמינה לו (במידע/עובדות) בנושאי ביטחון וצבא?

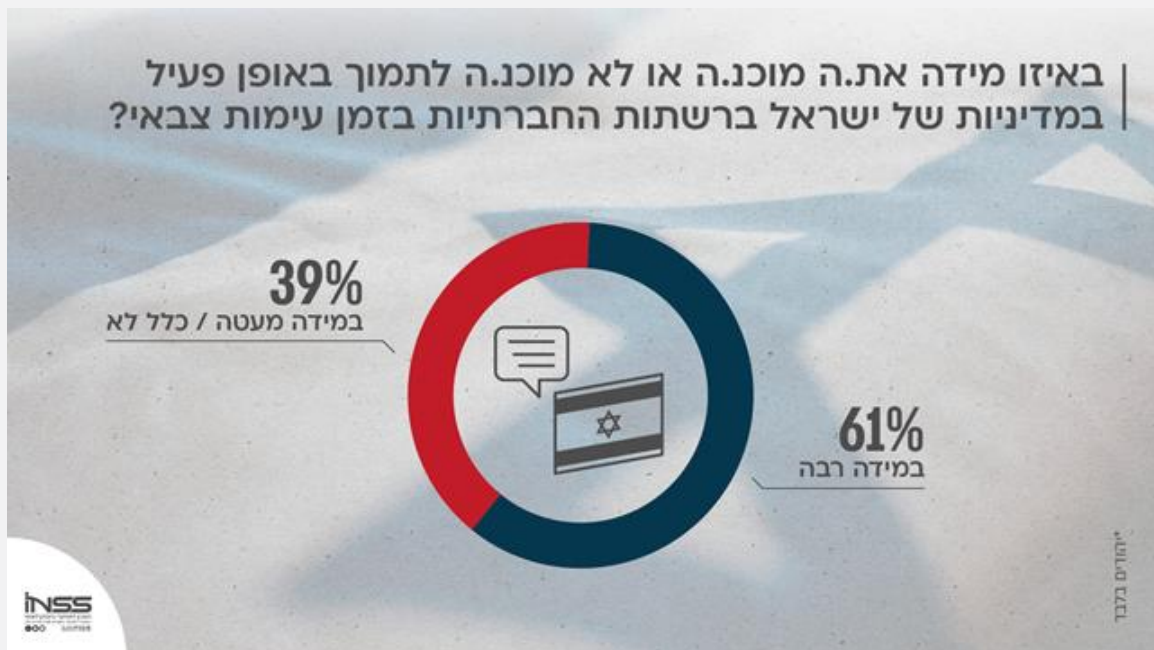
איור 11: מהו הגורם שאתה הכי מאמינה לו בנושאי ביטחון וצבא?, אוקטובר 2021

לסיום, נתון מעניין שנוגע באופן עקיף לתמיכת הציבור בממסד הישראלי בא לידי ביטוי בנכונות של הציבור לקחת חלק אקטיבי בהסברה הישראלית. רוב הציבור הביע נכונות לתמוך באופן פעיל במדיניות של ישראל ברשתות החברתיות בזמן עימות צבאי (צעירים משמעותית יותר) (ראו: איורים 14-15). ההסברים של אלה שלא היו מוכנים לכך היו אינסטרומנטליים: "אין לי את הזמן ו/או כלים להיות פעיל ברשתות החברתיות, "אני לא חושב. שפעילות שלי ברשתות חברתיות תועיל/תתרומם למאמץ של מדינת ישראל" או "אין לי סיבה מיוחדת". רק מיעוט הסביר

כי הוא לא רוצה להיות "חייל בצבא ההסברה של ישראל" וכי הוא לא מזדהה עם מדיניות ישראל.

איור 14: מידת הנכונות לתמוך באופן פעיל במדיניות של ישראל ברשתות החברתיות בזמן עימות צבאי, אוקטובר 2021

איור 15: הסיבה לחוסר הנכונות לתמוך במדיניות של ישראל ברשתות החברתיות בזמן עימות צבאי, אוקטובר 2021

* המחקר נערך בשיתוף פעולה עם מכון מדגם.